

LITERATURA POPULARĂ – FILON AL SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

POPULAR LITERATURE – THE LINE OF ROMANIAN SPIRITUALITY

Vera ȘEPTELICI, IPLT „Alexandru Ioan Cuza”,
grad didactic I, master în filologie.
Republica Moldova
v.septelici@mail.ru

CZU: 821.135.1-34:39

DOI: 10.46727/c.10-11-11-2023.p118-123

Rezumat. Omul a ajuns la un nivel destul de înalt în dezvoltare, atât intelectuală, cât și materială datorită faptului că nu a rupt legătura cu spiritualitatea. Suntem poporul născuți din humă și însemnați pe creștet cu untdelemnul sfânt. Obiceiurile și tradițiile moștenite din îndepărtata vreme ne țin pe verticală, ne înobilează și ne poartă prin timp, exteriorizând puterea lăuntrică a neamului ce a fost pus la diferite încercări, însă datorită tezaurului pe care îl deținem ne ridicăm de fiecare dată mai dârzi și mai plini de viață. Literatura populară în toată plinătatea ei ne înalță sufletul până la Domnul și ne aruncă în cele mai îndepărtate vremi, dar la fel de vii, minunate și pline de farmec ca de la începuturi. Avem o datorie sfântă să o transmitem generațiilor ce vin pură și neschimbată, ca pe un izvor dătător de viață.

Cuvinte-cheie: literatură populară, miturile fundamentale, operele folclorice.

Summary. Man has reached a fairly high level of development, both intellectual and material, due to the fact that he has not broken the connection with spirituality. We are the people born from the earth and marked with the holy oil. The customs and traditions inherited from the distant time keep us upright, ennoble us and carry us through time, externalizing the inner strength of the nation that has been put to various trials, but thanks to the treasure we possess we rise each time stronger and fuller of life. Popular literature in all its fullness lifts our soul up to the Lord and throws us into the most remote times, but as alive, wonderful and full of charm as from the beginning. We have a sacred duty to pass it on to future generations pure and unchanged, like a life-giving spring.

Keywords: popular literature, fundamental myths, folklore works.

Motto: „Farmecul poeziei populare îl găsesc în faptul că ea este expresia cea mai scurtă a simțământului și a gândirii.” Mihai Eminescu

Dictonul biblic ne spune, că la început a fost cuvântul prin intermediul căruia omul a început să-și exprime gândurile și sentimentele.

Literatura populară își are începutul în popor, cristalizată într-o multitudine de forme concrete, începând cu proverbe și zicători și finalizând cu poeme complexe, având subiecte impresionante și personaje vii, conflicte puternice pronunțate de un profund conținut filozofic. Astfel literatura populară se autodeclară expresia geniului națiunii și se caracterizează printr-o frumusețe rară a limbii. Și nu ar fi fost literatura populară atât de enigmatică, dacă nu ar sta la temelie poveștile misterioase cu Feți - Logofeți, Ilene Cosânzene, un meșter faur, o oiță năzdrăvană, un Zburător fermecător sau Traian și Dochia. Întreaga literatură română vine din folclorul autohton și se caracterizează prin miturile fundamentale fixate de George Călinescu, care fac trimitere la spiritualitatea și rădăcinile adânci, puternice ale neamului românesc, având și propria mitologie. „Comori neprețuite de simțiri duioase, de idei înalte, de notițe istorice, de crezuri superstițioase, de datini strămoșești și mai cu seamă de frumuseți poetice pline de originalitate și fără seamăn în literaturile străine, poeziile noastre populare compun o avere națională, demnă de a fi scoasă la lumină ca un titlu de glorie pentru nația română”. [1, p. 150]

Literatura populară rămâne cea dintâi literatură a oricărui popor, ea a luat naștere concomitent cu poporul respectiv și i-a cântat dorurile, alinându-i suferințele și credințele în balade, doine, basme sau legende. În literatura populară cel mai des întâlnit sentiment este cel al dorului cu incomensurabilele: credință, dragoste și iubire de neam și țară, legătura spirituală cu casa și satul, tendința de a face frumos și bine tuturor. Un îndrăgostit de literatura populară a fost Mihai Eminescu, care susținea că, în literatura populară găsim „expresia cea mai scurtă a simțământului și a gândirii” căci ea este „limbă a sentimentului”, folosind „cuvântul cel mai simplu”. Temele, dar și motivele creațiilor populare își au geneza în miturile fundamentale, care au fost numite de G. Călinescu piloni ai „Olimpului” nostru. Miturile ne alimentează sufletul și ne face să le retrăim în diverse moduri și spații, povestindu-le sau reiterând un anume ritual, de sărbători, păstrăm vie memoria acelor momente ale unei „întemeieri”, dăm sens mai profund vieții prezente, acțiunilor și aspirațiilor noastre, ieșim din timpul profan, pentru a intra într-unul sacru, veșnic, infinit, precum Coloana fără de sfârșit. Făcând referire la spiritualitatea românească, poetul și filosoful Lucian Blaga constata, în urmă cu peste trei sferturi de secol, că noi, românii, „vrem să fim latini, limpezi, raționali, cumpătați, iubitori de formă, clasici, dar vrând - nevrând suntem mai mult, avem și un bogat fond latent slovo – trac, exuberant și vital, care se desprinde uneori din corola necunoscutului, răsărind puternic în conștiințe. Smerenia și armonia latină ne este adeseori sfârticată de furtuna care fulgeră molcom în adâncimile oarecum metafizice ale sufletului românesc”. Astăzi, mai mult ca oricând, avem nevoie să ne întoarcem la ceea ce a asigurat existența noastră în istorie – spiritualitatea, hrana românului, care se află acum într-o lume al cărei cuvânt de ordine este „globalizarea” și din care nu lipsesc crizele, confuzia, conflictele, deruta, înstrăinarea omului de sine și de cei din preajma lui.

Miturile fundamentale ne reprezintă spiritualitate noastră, reprezintă „matricea stilistică”, a romanității, începând cu mitul etnogenezei „Traian și Dochia”, mitul existenței pastorale „Miorița”, mitul jertfei pentru creație „Monastirea Argeșului” și mitul erotic „Zburătorul”. În literatura populară temele și motivele sunt într-o interdependență, conexiune inevitabilă:

- comuniunea om-natură cu motivele: transhumanța, testamentul, alegoria viață moarte (balada - Miorița);
- jertfa pentru creație cu motivul zidului părăsit, al surpării zidurilor, al visului, al soției zidite, motivul lui Icar (balada Mănăstirea Argeșului);
- tema iubirii cu motivul adorației, mândrei (iubitei), blestemului (doinel);
- binele și răul, cu învingerea binelui asupra răului, în basmele și povestirile populare;
- dorul, o simțire românească unică, un sentiment complex care exprimă iubire, durere, jale, speranță;
- jalea este exprimată mai ales în cântecele populare și este un cuvânt (ca și dor) intraductibil înstrăinarea, cu motivul dezrădăcinării, cuvântul „acasă” este specific românilor, nu înseamnă casa personală, ci o stare de spiritualitate, de asemenea unică - revolta este o atitudine spirituală regăsită mai ales în doine, cu motive diverse ca: haiducie, om care, răzvrătindu-se împotriva asupririi, își părăsea casa și trăia în păduri, singur sau întovărășit de alții, jefuind și prădând pe bogați și ajutând pe săraci), nenoroc, cătanie (stagiul militar, armată);
- ireversibilitatea (care nu se poate întoarce) timpului este o temă filozofică a mitologiei românești ilustrată în doine, balade populare și care a fost preluată de cei mai mari poeți români în poezia cultă (M. Eminescu, L. Blaga).

În timp, literatura populară s-a regăsit în numeroase forme de manifestare. Unele dintre ele își mai păstrează și în zilele noastre caracterul sincretic pe care îl aveau în fazele primare de dezvoltare, când, artele nefiind încă diferențiate, textul vorbit era însoțit de muzică și dans. Creația folclorică românească, lirică și epică, în versuri sau în proză, cunoaște numeroase specii, caracteristice: colinde, legende, balade, orații, doine, strigături, ghicitori, bocete, descântece, basme, povestiri, snoave, anecdote, proverbe.

Pentru prima dată cuvântul doină a fost întâlnit în *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir. Specia *Doina* rămâne a fi de bază în lirica noastră populară. Ea abordează o tematică variată ce exprimă o mare bogăție metaforică și reacția sufletului omenesc ce este mișcat de sentimentul iubirii, dor, revoltă, de jale, mulțumire, încântare, de înstrăinare, de haiducie, de leagăn etc. În concluzie, doinele se cântă pe melodii specifice, ilustrând prin aceasta caracterul sincretic primitiv al folclorului.

Legenda se remarcă prin faptul că ne ajută să cunoaștem mai bine trecutul istoric al propriului popor, să aflăm lucruri curioase despre strămoșii noștri legendari, să vedem cu alți ochi lumea și să nu excludem tărâmul de dincolo; cu zâne, cu magie, pitici și cu un farmec deosebit. Sferele legendei le putem considera nelimitate - omul putându-și pune întrebări și căuta răspunsuri în legătură cu originea, forma și însușirile tuturor lucrurilor, viețuitoarelor și fenomenelor din univers, încât pe bună dreptate remarca academicianului geograf Grigore Ștefănescu: „Așa de convins este poporul că orice fapt trebuie să aibă o cauză, încât, când cunoștințele lui mărginite nu-i sunt îndestulătoare ca să explice această cauză, el aleargă la legendă, care nu este decât rezultatul imaginațiunii, care voiește să explice prin supranatural un fapt pe care nu și-l poate explica în alt mod”. [5, p. 394] În realitate, însă, omul nu-și pune prea multe întrebări, sau nu consideră necesar să-și complice existența cu întâmplări mai mult decât îi trebuie pentru a-și explica secretele esențiale ale „lumii” în mijlocul căreia trăiește. Ov. Bârlea vorbea de circa 5000 de subiecte de legendă înregistrate, luând în considerație și „legende” istorice, toponimice și onomastice, care, de fapt, sunt tradiții istorice. Desigur, neînregistrate vor fi existând încă numeroase, deoarece, dat fiind caracterul lor local, ele nu cunosc o mare circulație prin variante, cum se întâmplă cu restul prozei populare.

Balada sau cântecul bătrânesc este o specie a poeziei epice prin care se povestesc întâmplări din trecut, cu personaje puține și acțiune scurtă. Baladele noastre populare sunt pastorale (*Miorița*), haiducești, istorice (*Novac și corbul*). Cu un conținut ușor modificat termenul de baladă este folosit și în literatura cultă de către Vasile Alecsandri, apoi Coșbuc, Topârceanu, ș.a

Basmul este creație artistică veche a epicii noastre populare cu diverse procedee și mijloace artistice specifice: întâmplările au caracter fantastic, personajele care participă la ele sunt imaginare, de regulă întruchiparea unor forțe supranaturale, a unor precepte sau idealuri colective. Aspectul fantastic al întâmplărilor și al personajelor ascunde modul specific popular de reflectare a realității, de exprimare a năzuințelor spre adevăr și dreptate, se ascund trăsăturile morale tipice ale oamenilor buni și ale celor răi.

În basmele românești orizonturile sunt larg deschise: călătoriile se fac peste nouă mări și nouă țări; omul pleacă în străini și se întoarce la ai săi cu o concluzie invariabilă - „Român în țară / Duce dorul și suspină”. Privită din acest punct de vedere, creația folclorică ne apare ca un gest multimilenar de armonizare a existenței omului cu pământul țării și cu legile lui specifice. Creația folclorică românească a fost din cele mai vechi timpuri o armă de luptă împotriva nedreptăților de tot felul, a asupririlor sociale și naționale cu care s-a confruntat poporul nostru de-a lungul existenței sale milenare. Nota aceasta de protest străbate deopotrivă lirica și epica populară, de la doină la basm. Ea este, poate, una din cele mai importante trăsături ale folclorului nostru.

După concepția populară, omul cât trăiește are datoria să facă dreptate, să lupte împotriva răului. Apariția eroului în literatura populară marchează epoca în care societatea a devenit conștientă de valoarea individului, de rolul pe care acesta îl poate juca. Literatura noastră populară este bogată în eroi, nu în zei, ca a altor popoare. Pintea-Voinicul sau Viteazul-Vitejilor, Baba-Novac, profilând imaginea demnității ce nu se umilește. Ursan, care înfrânge prin cinste pe asupritorii nedrepti. Toma Alimoș și atâția alții nu puteau să lipsească din panteonul figurilor legendare literatura populară românească.

O altă specie a creației populare este *Poezia obiceiurilor*. În împrejurările deosebite ale vieții și ale muncii omului s-au format, din cele mai vechi timpuri, anumite datini și obiceiuri. Multe dintre acestea, dobândind o lungă tradiție, sunt respectate ca niște adevărate sărbători populare, antrenând întreaga activitate. Astfel, obiceiurile Anului Nou au produs o bogată și variată poezie, cunoscută sub numele de *colinde*, *urături*, *teatru popular*, în care elementele mistice se îmbină cu elementele de baladă, de legende astrale, de pantomimă etc. Obiceiurile legate de muncile primăverii, verii și toamnei, de momentele importante ale vieții omului (naștere, căsătorie, moarte) - ritualuri străvechi - îmbogățesc și colorează, prin conținutul lor, existența socială.

Operele folclorice au câteva trăsături specifice comune, ele sunt anonime, nu au un autor cunoscut. Apărute spontan și circulând pe cale orală, operele folclorice, deși inițial sunt poate produsul imaginației unui singur om, devin cu timpul o creație colectivă, ele fiind transformate și cizelate prin contribuția a numeroși indivizi talentați, aflați, uneori, la distanțe mari și neștiind nimic unul de celălalt. Orice creație folclorică poate fi întâlnită în numeroase variante, care reprezintă transformări și adaptări la gusturi și necesități artistice diferite. Spre exemplu, sunt cunoscute până în prezent peste 160 de variante din balada *Meșterului Manole* și aproximativ 900 din *Miorița*.

Literatura populară se dezvoltă nu prin însumarea creațiilor, ci prin transformarea și selecția lor continuă. Creațiile folclorice care au ajuns până la noi reprezintă o foarte mică parte din cele ce au circulat de-a lungul istoriei. Deși, prin esența lor, folclorul este o creație artistică spontană, supusă unor transformări și adaptări continue la necesitățile mereu noi ale vieții spirituale, orice colectivitate umană își creează, cu timpul, din aceste forme de manifestare artistică o tradiție. Această tradiție folclorică are la bază teme și motive strâns legate de experiența de viață a poporului respectiv, un fond de idei și convingeri specifice, o sumă de imagini artistice și de simboluri particulare, anumite forme și modele structurale și, în sfârșit, un stil propriu. Prin ceea ce au specific și esențial, operele folclorice sunt o cristalizare a experienței de viață în răspunsuri artistice, pe care inteligența și sensibilitatea omului simplu le-au dat, de-a lungul timpului, problemelor fundamentale ale existenței.

Aceste răspunsuri s-au concretizat în teme și motive ca:

- bucuria de a trăi și de a-și împlini dorințele, neliniștea pe care o aduc iubirea;
- solidaritatea și devotamentul în prietenie;
- tristețe provocată de sentimentul îmbătrânirii sau al morții,
- nesupunerea la rău și la împilare;
- revolta împotriva nedreptății;
- credința în triumful binelui;
- pasiunea pentru creație, pentru muncă;
 - sentimentul dureros al înstrăinării de țară și de cei dragi etc.

Datorită schimbării condițiilor de viață și evoluției însușirilor sufletești ale omului, același teme și motive folclorice capătă întruchipări poetice diferite de la o epocă istorică la alta. Spre exemplu, tema muncii în folclorul nostru nou are un caracter profund optimist. Dar, cu toate schimbările ce se

produc în mentalitatea cu care sunt abordate unele teme și motive, în mesajul umanist al folclorului există anumite trăsături esențiale perene, care stau la baza întregii creații populare. Cea mai pregnantă dintre aceste constante este caracterul lui profund național și unitar. Unitatea de limbă, de tradiții morale, obiceiuri, credințe, de aspirații și de idealuri social-politice se observă și în răspândirea pe întreg teritoriul țării a tuturor temelor și operelor folclorice mai importante. Aceleași colinde, descântece, superstiții, bocete, orații, doine, balade, legende și basme pot fi întâlnite în variante ce nu diferă prea mult de la o provincie a țării la alta. Se vede de aici că ideea unității spirituale și a continuității noastre pe aceste meleaguri este o veche și durabilă concluzie a gândirii populare, a reflectării caracterului specific al existenței noastre social-istorice și spirituale în conștiința colectivă a maselor. Ne explicăm astfel de ce românii nu cedau în fața dușmanilor nici când erau copleșiți. Ei mai aveau ceva de apărut - cultura, idealurile, speranța, unitatea vieții lor spirituale, exprimată cu atâta vigoare în creațiile folclorice.

O altă constantă a conținutului creației folclorice românești este sentimentul legăturii stabile a omului cu locul în care s-a născut. De aici izvorăște și pentru natură și pentru tot ce ține de ea: munții și dealurile, văile și câmpiile, apele și pădurile țării, holdele de grâu și livezile de pomi fructiferi, miresmele florilor și cântecele păsărilor etc. Din același sentiment al legăturii tainice a omului cu locul în care s-a născut și în care au trăit, s-au bucurat și au suferit părinții, moșii și strămoșii lui, izvorăște și respectul pentru neam și pentru istorie, pentru faptele de vitejie ale eroilor. Exprimând acest sentiment deosebit de puternic, baladele și legendele noastre populare umpleau repede întreaga țară cu ecourile faptelor de vitejie, făcând să vibreze timpurile de știri emoționante sau dramatice. O notă distinctă capătă în creația populară expresia sentimentului iubirii. Lirica românească de dragoste se caracterizează prin intensitate, puritate, gingășie, gust pentru frumos. Folclorul românesc a acumulat de-a lungul timpului o mare bogăție de teme și imagini, și-a format și a menținut în permanență un nivel de exprimare artistică strălucitoare. Așa cum reiese din toate trăsăturile fundamentale menționate mai sus, sensul existenței omului în folclorul nostru nu este ambiguu, neclar. Oamenii nu se zbat în incertitudine. Lupta lor neîncetată este determinată de dorința de a face să se respecte sensul pozitiv, uman, al existenței lor. Într-o formulare mai generalizatoare, putem spune că folclorul nostru literar este expresia dragostei pentru om, a iubirii de viață de țară, un reflex artistic spontan al acestor două sentimente care s-au împletit atât de strâns de-a lungul istoriei poporului român. Limbajul folcloric, deși spontan, este deosebit de bogat în imagini artistice și în figuri de stil (comparații, metafore și simboluri), care îi conferă o valoare stilistică remarcabilă. Prin aceste elemente specifice, stilul folcloric depășește mult capacitatea vorbirii obișnuite de exprimare a gândurilor și sentimentelor, oferind autorilor de literatură cultă un adevărat model de comunicare artistică, perfecționat și viguros. Așa se explică faptul că toți marii noștri scriitori au găsit un izvor nesecat de inspirație nu numai în aria motivelor și a temelor culturii populare, ci și în expresia stilistică a folclorului literar. În creațiile folclorice literare aflăm prima folosire a limbii române ca instrument de cultură. Sfera de utilizare folclorică a limbii noastre fiind foarte largă, iar exercițiul creației populare fiind vechi și efectuându-se destul de intens, limba română are o consacrare culturală și literar-artistică de o îndelungată tradiție. Aici putem menționa, că folclorul moldovenesc se împarte în două grupuri mari: folclorul ritualic și folclorul neritualic.

Creația populară ritualică cuprinde poezia obiceiurilor calendaristice: colinde, urături, teatrul popular:

- „Căluțul”, „Ursul”, „Capra”, „Malanca”, „Jienii”, „Irozii”, „Novăceștii”;
- cântece de stea, orații rostite la umblatul cu „semănatul” etc.
- orații de nuntă – conăcăria, iertăciunea, cântecul miresei;
- poezia obiceiurilor de vară- *Paparuda*, *Drăgaica*, *Cântecul cununii* etc.

Creația populară orală neritualică cuprinde câteva genuri și specii:

- eposul eroic („Gruia”, „Novac”, „Badiu” ș.a.);
- balada („Ilincuța”, „Nevasta vândută”);
- lirica populară – cântecele de dragoste, de Joc, de pahar, romanțele, strigăturile și scrisorile versificate;
- paremiile – proverbe, zicători;
- folclorul copiilor – numărători, cimilituri, frământări de limbă, formule versificate care însoțesc jocurile copiilor – „Ineluș-învârtecuș”, „Mijatca” ș.a.

Proza populară înglobează în sine:

- legende – „Ștefan cel Mare”, „Odochia”, „Legenda mărtișorului”, „Legenda rândunicii”;
- basme – „Făt-Frumos și Ileana Cosânzeana”, „Omul saraiman și zmeii”, „Fata harnică și fata leneșă”;
- povești cu animale – „Lupul și vulpea”, „De ce ursul n-are coadă”;
- povești nuvelistice, parabole, snoave (ciclul cu Păcală și Tândală);
- anecdote; tradiții și povestiri orale.

Printre celebrii folcloriști din toate timpurile, care au adunat cu migală și scrupulozitate creația noastră populară orală, sunt figurile remarcabile ale lui Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Teodor Burada, Petre Ștefănuță, T. Gălușcă, Elena Sevastos, Tudor Pamfile, E. Lebedeva, precum și pleiada cercetătorilor sectorului de folclor al Academiei de Științe din Republica Moldova, de la Academia de Arte „Gavriil Muzicescu”, de la Centrul Creației Populare: Nicolae Băieșu, Dumitru Blajinu, Ion Buruiană, Gleb Ceaicovschi-Mereșanu, Ion D. Ciobanu, Victor Cirimpei, Tudor Colac, Nicolae Demcenco, Iulian Filip, Andrei Hîncu, Efim Junghietu, Maria Mocanu, Sergiu Moraru, Andrei Tamazlîcaru ș.a.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Alecsandri Vasile. *Opere*, vol. III. Chișinău: Hyperion, 1991. 664 p. ISBN 5-368-00959-3.
2. Călinescu George. *Istoria literaturii romane de la origini pana în prezent*. București: Editura Minerva, 1986. 1060 p.
3. Călinescu, George. *Istoria literaturii romane, compendiu*. București: Editura pentru Literatura, 1963.
4. Papadima Ovidiu. *Literatură populară română: din istoria și poetica el*. București: Editura pentru Literatură, 1968. 724 p. ISSN 2784-031X
5. Ștefănescu Grigore. *Geologia și legenda*. București, 1900, extras din Analele Academiei Române, seria lit. rom. XXII, p. 394.
6. Velculescu Cătălina. *Cărți populare și cultură românească*. București: Editura Minerva, 1984. 219 p.
7. Vrabie Gheorghe. *Retorica folclorului*. București: Editura Minerva, 1978. 317 p.